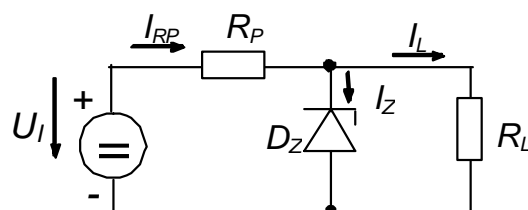

Téma 4. : Stabilizačné diódy (L, R)

Zadanie:

1. Oboznámte sa so základnými vlastnosťami a s katalógovými parametrami predložených stabilizačných diód.
2. Zmerajte VA-charakteristiky stabilizačných diód v priepustnom i v závernom smere a znázornite graficky $I_D = f(U_D)$:
  - a) pre diódu s $U_Z < 5V$
  - b) pre diódu s $U_Z > 6V$
3. Z nameraných *VACH* predložených stabilizačných diód určte typ nedeštruktívnych mechanizmov napäťového prerazu v predložených stabilizačných diódach.
4. Vypočítajte dynamický odpor r_Z , jednosmerný odpor R_Z a činiteľ nelinearity n predložených stabilizačných diód. Porovnajte nameranú hodnotu r_Z s katalógovou hodnotou.
5. Vypočítajte akú veľkú hodnotu odporu musí mať predradný rezistor R_P v jednoduchom stabilizátore pre jednu z predložených stabilizačných diód, aby vznikol spoľahlivý stabilizátor napätia ak na vstupe uvažujete napätie $U_I = 14V$.
6. Overte činnosť jednoduchého stabilizátora - použite jednosmerné napájacie napätie od 0V do 20V, vypočítaný predradný odpor a záťaž o veľkosti R_{L1} , R_{L2} a R_{L3} .
7. Navrhňte jednoduchý stabilizátor so Zenerovou diódou na stabilizáciu napätia U_O . Uvažujte s prúdom cez záťaž I_L , so záťažovým rezistorom R_L a vstupným napätím U_I .

Obr. 4.1. Schéma zapojenia jednoduchého stabilizátora napätia so stabilizačnou diódou.

Štúijná literatúra: ELEKTRONICKÉ SYSTÉMY-PREDNÁŠKY, skriptá : Žiška, M. - Stuchlíková, Ľ.: Elektronické prvky¹ str. 111-118 ,

¹ V skriptách si prosím opravte uvedené preklepy : str.115 vzt'ah (6.30)

$$I_R = \frac{U_R}{R} = \frac{(U - U_L)}{R}, \text{ súčasne je nutné doplniť zátvorky aj pri príslušných číselných vyjadreniach.}$$

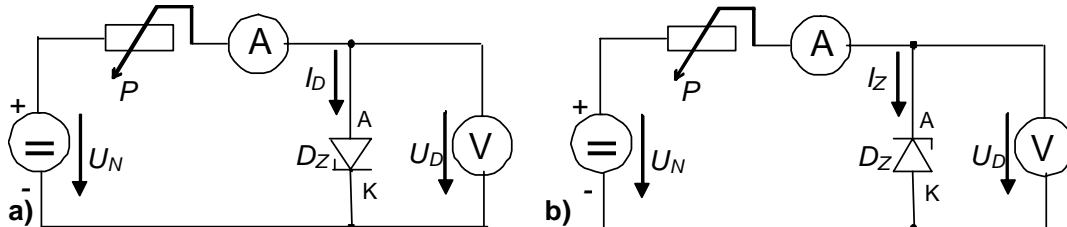
Podklady k realizácii úloh zadania

K bodu 1:

Uveďte katalogové údaje predložených polovodičových diód: Zenerovo napätie U_Z , maximálny prúd v závernom smere I_{Zmax} dynamický odpor r_Z v pracovnom bode (U_Z, I_Z).

K bodu 2:

Zapojte stabilizačnú diódu do obvodu podľa obr. 4.2.

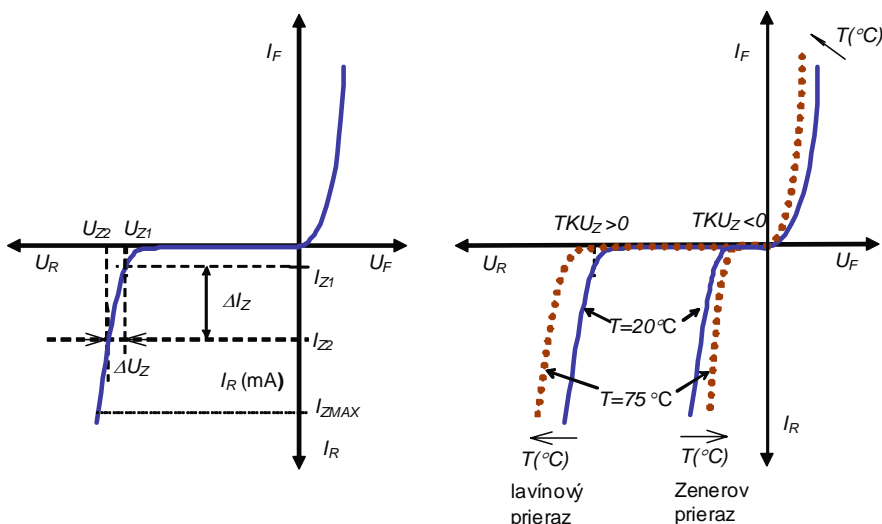
Obr. 4.2. Schéma zapojenia na meranie $VACH$ diódy a) v priepustnom a b) závernom smere

Zmerajte $V-A$ charakteristiky diód v priepustnom (min 4 body, $I_{Fmax}=10\text{ mA}$) a v závernom smere (min 8 bodov; I_{Zmax}), Grafické závislosti oboch diód vynášajte do jedného grafu!!! $I_D=f(U_D)$ Vzájomne porovnajte namerané závislosti z hľadiska mechanizmu prierazu.

- Uvedomte si, že vo $VACH$ sledujete ako sa mení prúd tečúci diódou I_D v závislosti od veľkosti napätia U_D pripojeného na diódu.
- Pri meraní $VACH$ diódy v oboch smeroch sa odporúča nastavovať hodnoty prúdu I_D a sledovať odpovedajúce hodnoty napätia U_D . Na citlivejšiu reguláciu prúdu diódou je vhodné zaradiť do meracieho obvodu namiesto rezistora potenciometer.
- Pri voľbe meracích bodov vychádzajte z toho, že je nutné detailne zmapovať oblasť okolo „kolena“, t.j. keď sa začína prieraz v závernom smere!! Voľte body tak, aby ste vystihli podstatu $VACH$ – v nelineárnej oblasti voľte meracie body hustejšie, lineárne časti charakteristiky stačí popísať dvoma bodmi (obr. 3.3).

Odporúčané hodnoty I_D pri meraní $VACH$ v priepustnom smere $I_D=10\mu\text{A}, 100\mu\text{A}, 250\mu\text{A}, 500\mu\text{A}, 1\text{mA}, 2\text{mA}$.

Odporúčané hodnoty I_Z pri meraní $VACH$ v závernom smere $I_Z=10\mu\text{A}, 50\mu\text{A}, 100\mu\text{A}, 250\mu\text{A}, 500\mu\text{A}, 1\text{mA}, \text{PB}, \text{PB}+2\Delta, 5\text{mA}, 10\text{mA}, 20\text{mA}$.

Obr. 4.3. $VACH$ stabilizačnej diódy s napätovým prierazom v závernom smere s naznačenou teplotnou závislosťou pre jednotlivé typy nedeštruktívneho prierazu.

K bodu 3:

Zenerov jav: prierazné napätia sú nízke, typicky od 0 do 5,6 V, po prieraze pozvoľný pokles V_{ACH} .

Lavínový jav: prierazné napätia sú nad 5,6 V, po prieraze strmý pokles V_{ACH} .

Zenerov jav a lavínový jav sa uplatňujú súčasne pri prieraznom napätí 5,6 V. (vplyv teploty je minimálny, TKU_Z je nulové).

K bodu 4:

Diferenciálny odpor r_z je definovaný v prac. bode (U_Z, I_Z) $r_z = \frac{dU}{dI}$.

Graficky sa určuje ako smernica dotyčnice v pracovnom bode.

Statický odpor R_Z

$$R_Z = \frac{U}{I}$$

Činiteľ nelinearity n

$$n = \frac{R_Z}{r_z}$$

K bodu 5:

Podmienky pre návrh spoľahlivého stabilizátora napätia sú uvedené v skriptách : Žiška, M. - Stuchlíková, Ľ.: Elektronické prvky, str. 114-118.

Hodnotu predradného odporu R_P volíme tak, aby cez stabilizačnú diódu tiekol maximálne prúd $0,2 I_{ZMAX}$ a nesmie poklesnúť pod úroveň hodnoty $0,1 I_{ZMAX}$

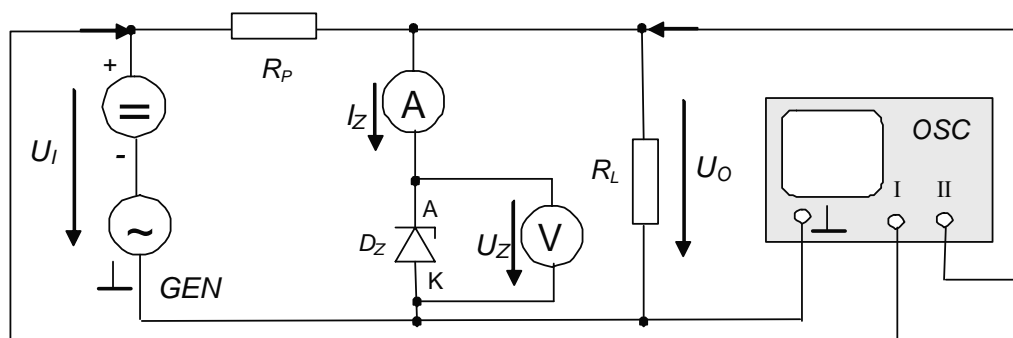
Postup pri výpočte hodnoty odporu predradného rezistora R_P :

- vyberte si jednu z predložených stabilizačných diód
- zvoľte si hodnotu I_Z (z katalógu odčítajte hodnotu I_{ZMAX} a určite si interval dovolených prúdov cez stabilizačnú diódu I_Z)
- z nameranej V_{ACH} odčítajte U_Z pri zvolenom I_Z
- pre danú záťaž R_L a napájacie napätie U_I vypočítajte pomocou Kirhoffových zákonov R_P

$$R_P = \frac{U_I - U_Z}{I_{RP}} = \frac{U_I - U_Z}{I_Z + I_{RL}} = \frac{U_I - U_Z}{I_Z + U_Z/R_L}$$

K bodu 6:

Zapojte stabilizačnú diódu do obvodu podľa obr. 4.4.

Obr. 4.4. Schéma zapojenia na overenie činnosti jednoduchého stabilizátora.

Pozorujte a zakreslite priebehy napätí na vstupe a výstupe pri rôznych hodnotách I_Z a R_L . Pre zvolenú záťaž R_L odčítajte hodnotu napájacieho napätia, pri ktorom sa stabilizačná dióda otvára

a veľkosť prúdu tečúceho cez záťaž po otvorení stabilizačnej diódy. Odčítané hodnoty porovnajte z hľadiska veľkosti R_L .

Odporúčaná tabuľka:

U_I (V)	I_Z (mA)	U_Z (V)	R_L (k Ω)	nákres U_I (t)	nákres U_O (t)
	0,1		R_L		
	1		R_L		
	PB		R_L		
	PB		R_{Lmin}		
	PB		R_{Lmax}		

K bodu 7:

Návrh jednoduchého stabilizátora so Zenerovou diódou na stabilizáciu napätia U_O (obr. 4.1.)

Príklad Postup návrhu © Miroslav Toman	$U_O=5V, I_L=33mA, R_L=150\Omega,$ $U_I=10V$	$U_O=6,5V, I_L=87mA, R_L=75\Omega,$ $U_I=12V$
Podľa žiadaného U_O volíme diódu s $U_Z = U_O$	$U_Z = 5V$	$U_Z = 6,5V$
Podmienka správnej činnosti $U_I \geq 1,5U_Z$	$10V \geq 1,5 \cdot 5V$	$12V \geq 1,5 \cdot 6,5V$
Podľa žiadaného I_L a U_Z volíme $I_{Zprac} \cong I_L$ $I_{Zmax} \cong 2I_L$ $P_{diódy} (P_D = I_{Zmax} \cdot U_Z)$	$I_{Zprac} \cong 33mA$ $I_{Zmax} \cong 2 \cdot 33mA = 66mA$ $P_D = 66mA \cdot 5V = 330mW$	$I_{Zprac} \cong 87mA$ $I_{Zmax} \cong 2 \cdot 87mA = 174mA$ $P_D = 174mA \cdot 6,5V = 1131mW$
Výber diódy podľa katalógu	<u>KZ141 (400mW),</u> <u>KZ260/5V1(1,3W)</u>	<u>KZ260/6V8 (1,3W)</u>
Overenie voľby diódy	<u>KZ141 (400mW),</u> $I_{Zmax} \cong 400mW/5V = 80mA >$ $66mA$ Vyhovuje požiadavke	<u>KZ260/6V8 (1,3W),</u> $I_{Zmax} \cong 1300mW/6,5V =$ $200mA > 174mA$ Vyhovuje požiadavke
Výpočet R_P $R_P = \frac{U_I - U_Z}{I_{RP}}$	$R_P = (10V - 5V)/($ $33mA + 33mA)$ $R_P = 75,7\Omega$	$R_P = (12V - 6,5V)/($ $87mA + 87mA)$ $R_P = 31,6\Omega$
Voľba R_P	$R_P = 75\Omega$	$R_P = 32\Omega$
Určenie r_d (katalóg, VACH)	$r_d = 8\Omega$ (pre $I_Z = 30mA$)	$r_d = 3,6\Omega$ (pre $I_Z = 80mA$)
Určenie činiteľa napät'ovej stabilizácie s $s = \frac{dU_I}{dU_Z} = \frac{dI(R_P + r_d)}{dI r_d} = \frac{R_P + r_d}{r_d} > 1$	$s = \frac{75\Omega + 8\Omega}{8\Omega} = 10,4$	$s = \frac{32\Omega + 3,6\Omega}{3,6\Omega} = 9,89$
Určenie možného rozkmitu I_L ($U_I = \text{konšt}$) Rozkmit $I_Z \rightarrow 0,1 \cdot I_{Zmax} \div I_{Zmax}$ $\Rightarrow$ rozkmit I_L je doplnok do konšt I_{RP} roz kmit I_L	I_Z 6,6mA $\div$ 66mA $I_{RP} = 66mA$ I_L 0mA $\div$ 60mA	I_Z 17,4mA $\div$ 174mA $I_{RP} = 174mA$ I_L 0mA $\div$ 156,6mA
Určenie možného rozkmitu U_I ($I_L = \text{konšt}$) $U_{Imax} = U_{RP} + U_Z = I_{Imax} \cdot R_P + U_Z =$ $= (I_{Zmax} + I_L) R_P + U_Z$ $U_{Imin} = U_{RP} + U_Z = I_{Imin} \cdot R_P + U_Z =$ $= (I_{Zmin} + I_L) R_P + U_Z$	$U_{Imax} = (66mA + 33mA) \cdot 75\Omega$ $+ 5V = 12,42V$ $U_{Imin} = (6,6mA + 33mA) \cdot 75\Omega$ $+ 5V = 7,97V$ U_I 7,97V $\div$ 12,42V	$U_{Imax} = (174mA + 87mA) \cdot 32\Omega$ $+ 6,5V = 14,85V$ $U_{Imin} = (17,4mA + 87mA) \cdot$ $32\Omega + 6,5V = 9,84V$ U_I 9,84V $\div$ 14,85V

Teória

Reálne diódy - napäťový prieraz

Napäťový prieraz je prudké zvýšenie prúdu v závernom smere po prekročení určitého **prierazného napätia** U_P . Prierazný mechanizmus môže byť tepelný, Zenerov alebo lavínový.

Tepelný prieraz je spôsobený lokálnym prehriatím polovodičového materiálu z dôvodu veľkej výkonovej straty koncentrovanej do malého objemu polovodiča pri nedostatočnom odvode tepelnej energie. Tepelný prieraz je deštruktívny, súčiastka je ďalej nefunkčná.

Zenerov jav nastáva pri silnej závernej polarizácii strmého pn priečodu. Z dôvodu strmosti pn priečodu sú prierazné napätia nízke, typicky od 0 do 5,6 V. Na rozhraní pn priečodu, v oblasti priestorového náboja, vzniká veľmi vysoké elektrické pole. V silnom elektrickom poli sú valenčné elektróny vytrhávané z atómových väzieb a stávajú sa voľnými (vnútorný emisný jav)². Zvýšenie počtu voľných elektrónov v polovodiči spôsobuje prudký nárast elektrického prúdu. Tento prieraz sa nazýva aj ako jav tunelovania cez pn priečod, keďže ho je možné vysvetliť pomocou pásmového modelu. Všeobecne platí, že zakázané pásmo sa v elektrickom poli zošikmuje. Vyplýva to zo skutočnosti, že potenciál, a teda aj potenciálna energia sa v elektrickom poli ξ mení s polohou x úmerne $-e\xi x$. Ak je elektrické pole dostatočne veľké, pásmo sa zošikmí natoľko, že potenciálová bariéra zakázaného pásma sa stane natoľko úzkou, až nastane tunelovanie.

Podstatou **lavínového javu** je urýchľovanie voľných elektrónov v silnom elektrickom poli na veľmi vysoké rýchlosti. Skôr než dôjde k zrážke elektrónu s atómom, elektróny získajú kinetickú energiu dostatočnú na ionizáciu základných atómov polovodiča. Urýchlené elektróny vyrážajú ďalšie elektróny z väzieb a znásobujú počet voľných elektrónov i dier. Nové i pôvodné - zabrzdnené voľné elektróny sú ďalej urýchľované elektrickým polom, takže po získaní dostatočnej energie, opäť vyrážajú viazané elektróny a opäť znásobujú počet voľných elektrónov a dier. Koncentrácia voľných nosičov náboja sa tak zvyšuje geometrickým radom, čo spôsobuje prudký nárast elektrického prúdu. Typické sú prierazné napätia nad 5,6V.

Zenerov a lavínový jav sú nedeštruktívne mechanizmy napäťového prierazu citlivé na zmeny teploty. Zenerov jav reaguje na zmenu šírky zakázaného pásma vplyvom teploty. Zvýšenie teploty spôsobuje zúženie zakázaného pásma a teda aj zúženie potenciálovej bariéry zakázaného pásma pn priečodu v silnom elektrickom poli. V dôsledku toho, pri rovnakom napätí sa zvýšením teploty zvyšuje elektrický prúd. To znamená, že pri zvýšení teploty sa prierazné - Zenerovo napätie posúva smerom k nižším hodnotám. Vplyv teploty na Zenerovo napätie kvantifikujeme **teplotným**

koeficientom Zenerovho napätia TKU_Z $TKU_Z = \frac{1}{U_{Z0}} \cdot \frac{U_{Z1} - U_{Z0}}{T_1 - T_0}$, ktorý je pri Zenerovom jave

záporný. U_{Z1} a U_{Z0} predstavujú Zenerove napätia pri teplote T_1 a T_0 . V prípade lavínovho javu si musíme uvedomiť, že najväčší podiel pri elektrónovom rozptyle majú zrážky elektrónov s fonónmi, tepelnými kmitmi kryštalickej mriežky. Preto pravdepodobnosť zrážky so zvyšovaním teploty rastie. To znamená, že lavínový prúd pri vyššej teplote klesá a prierazné lavínové napätie rastie, TKU_Z je kladné.

Jednoduchý stabilizátor napätia

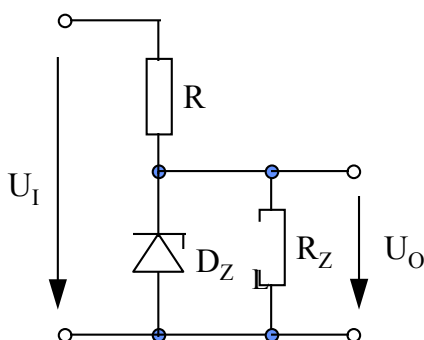
Stabilizátory napätia sú elektronické zariadenia, slúžiace k stabilizácii napätia. Najčastejšie sa používajú v napájacích zdrojoch k stabilizácii zvlneného napätia za kapacitným filtrom usmerňovača. Vstupom zväčša býva zdroj jednosmerného zvlneného napätia, napríklad dvojcestný mostíkový usmerňovač s kapacitným filtrom.

---

² Polovodič je vysokodotovaný, čo má za následok vznik veľmi tenkej oblasti priestorového náboja a pomerne vysokého difúzneho napätia.

Zapojenie jednoduchého stabilizátora napätia spočíva na princípe napät'ového deliča pozostávajúceho s predradného odporu a stabilizačnej diódy. Schéma jednoduchého stabilizátora je znázornená na obr. 4.1. V sérii so zdrojom napätia je zapojený odpor R a paralelne k záťaži stabilizačná dióda D_Z .

Princíp stabilizácie spočíva v zaradení nelineárnej stabilizačnej diódy do napät'ového deliča obr.4.5. Napätie na vstupe stabilizátora U_I vtláča prúd I do stabilizátora. Prúd I vyvolá úbytok napätia na odpore R a rozdelí sa na prúd do stabilizačnej diódy D_Z a do záťaže R_L . Výstupné napätie U_O zodpovedá vstupnému napätiu U_I zníženému o úbytok napätia na odpore R . Ak sa zvýši vstupné napätie U_I , zvýši sa aj prúd tečúci do vstupu o ΔI . Snahou odporového deliča $R - R_L$ je zvýšiť priamoúmerne aj výstupné napätie. Nelinearita D_Z pripojenej paralelne k záťaži spôsobuje, že už pri malých zvýšeníach napätia na výstupe dochádza k rýchlemu nárastu prúdu cez stabilizačnú diódu D_Z a tým aj cez zaťažovací odpor R_L . Nárast prúdu na predradenom odpore R spôsobuje zvýšenie úbytku napätia a tým k tlmeniu napät'ových zmien vstupného napätia na výstupe.

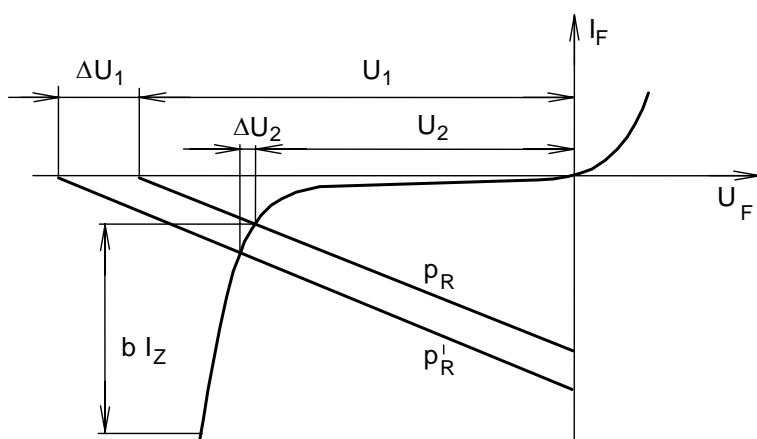

Obr. 4.5. Schéma zapojenia jednoduchého stabilizátora napätia so stabilizačnou diódou - princíp činnosti.

Činnosť jednoduchého stabilizátora bez záťaže možno ilustrovať na obr. 4.6. Obrázok znázorňuje grafické riešenie jednoduchého stabilizátora. Základom je $VACH$ nelineárneho prvku - stabilizačnej diódy v závernom smere. Do grafu je zakreslená $VACH$ predradného odporu R tak, že vytína hodnotu vstupného napätia U_I na napät'ovej osi a hodnotu maximálneho prúdu odporom R pri vstupnom napätí na odpore R podľa Ohmovho zákona (U_I/R) na prúdovej osi. Súčet napätí na dióde a odpore dáva vstupné napätie U_I . Výstupné napätie je dané priesečníkom zaťažovacej priamky a volt - ampérovej charakteristiky. Pri zvýšení vstupného napätia o ΔU_I dôjde k posuvu odporovej priamky, pričom jej sklon ostáva zachovaný nakoľko sa hodnota odporu nemení. Zmenou vstupného napätia dôjde aj k zmene polohy priesečníku odporovej priamky s volt - ampérovou charakteristikou diódy, zmena výstupného napätia ΔU_O bude podstatne menšia ako zmena vstupného ΔU_I .

Kvalitu stabilizácie môžeme kvantifikovať **činiteľom stabilizácie** v relatívnom tvare $k_{st} = \frac{\Delta U_I / U_I}{\Delta U_O / U_O}$

Činiteľ stabilizácie vyjadruje podiel relatívnych zmien na vstupe stabilizátora k relatívnym zmenám na výstupe. Prakticky je vhodnejší stabilizátor s vyšším činiteľom. Typické hodnoty činiteľa stabilizácie pri jednoduchých stabilizátoroch pohybujú medzi 10 až 100.

Obr. 4.5. Grafické riešenie jednoduchého stabilizátora napätia.